

ЕКОНОМСКИ ЕФЕКТИ ПРОЦЕСА ПРИДРУЖИВАЊА ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ НА ИЗВОЗНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ СРБИЈЕ

П. Петровић¹, М. Антевски¹, М. Милановић²

Апстракт: Процес интеграције Србије у светски трговински систем и Европску унију има велики утицај на текућу и будућу измену привредне структуре. Ефекти тог процеса ће бити јачи са приближавањем чланству у Европској унији. Пољопривреда и са њом повезане делатности, најснажније ће трпети ефекте процеса придруживања, због високог степена заштите пољопривреде у Европској унији и многим земљама света. Са пријемом Србије у Европску унију, њена пољопривреда ће делити заштиту са другим чланицама, мању него што је садашња, али ће бити изложена и далеко јачој конкуренцији на интерном тржишту Европске уније. Период придруживања треба и може бити искоришћен за достизање европског нивоа продуктивности, изградњу оптималне структуре производње, органској производњи хране, интегралном развоју сеоских подручја и јаком повезивању свих сродних делатности. Заједничке инвестиције у пољопривреди могу бити пут за извозну експанзију на трећа тржишта.

Кључне речи: придруживање, ЕУ, продуктивност, конкурентност

Увод

Интензивније (и поновно) укључивање Србије у чланство и рад бројних међународних организација почело је 2000. године. То важи и за Светску трговинску организацију (СТО), али и за процес интеграције са Европском унијом (ЕУ). Ови процеси су са конвергирајућим циљевима, али је успешност Србије у појединим од њих често условљена успешношћу у осталим. На тај

---

¹ Др Перо Петровић, научни саветник, мр Мирослав Антевски, истраживач сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд
тел. 011 3373633; pera@diplomacy.bg.ac.yu; miroslav@diplomacy.bg.ac.yu

² Проф. др Милан Р. Милановић, Мегатренд - Факултет за менаџмент, Ваљево

начин је успех у реформисању привреде, и изградњи боље или оптималне структуре, претходни услов за успешну интеграцију Србије у светску привреду, мултилатерални трговински систем и Европску унију.

Србија и Црна Гора су, са групом земаља Западног Балкана, обухваћене Процесом стабилизације и придруживања (ПСП) као интеграционим оквиром. Од пет земаља те групе, СЦГ је, заједно са Босном и Херцеговином, на зачељу по успешности у процесу интеграције са ЕУ. Недавно су отворени преговори о закључењу Споразума о стабилизацији и придруживању (ССП), и очекује се да они буду успешно окончани на јесен 2006. године. Док ССП не буде ступио на снагу, након ратификација у парламентима свих 25 земаља чланица ЕУ и Европском парламенту, примењиваће се тзв. Интерим споразум, који се потписује истовремено са ССП, и који покрива углавном питања везана за трговину.

Досадашње реформе у привреди и друштву су у највећој мери усклађене са захтевима европске интеграције Србије. Оне се не разликују много од сличних процеса у суседним земљама и ранијим кандидатима за чланство, а сада новим чланицама ЕУ. Одређени услови које ЕУ поставља кандидатима за чланство у процесу придруживања су доста чврсти, а неки од њих су само оквирни, тако да је степен слободе у појединим областима различит. Управо се по томе и разликују успешније и мање успешне земље, кандидати и нове чланице: како изградити ефикасну и перспективну привредну структуру у процесу придруживања ЕУ.

Општи економски ефекти процеса придруживања Европској унији

Као и у другим сличним земљама, и у Србији се процес транзиције у највећој мери поклопио са процесом европске интеграције. Добра страна таквог стицаја историјских околности је да су многе ствари морале бити урађене без великог одлагања, а лоша што је одређивање приоритета било под јаким спољашњим утицајем. При томе, Србија у највећој мери дели систем вредности са осталим европским земљама, па је и реформски процес у функцији њиховог усклађивања. Како ништа није бесплатно, Србија мора поднети трошкове које јој интеграција са ЕУ намеће. Искуства других земаља, као и бројне cost-benefit анализе, показују да је крајњи резултат увелико позитиван, само што се до њега не може стићи брзо.

Интеграциони ефекти у процесу придруживања се могу анализирати на више начина, а овде бисмо се задржали на онима који се осећају у целој привреди, и имају општи карактер. Рационално их је посматрати као користи и трошкове, с тим што је правило да трошкови претходе користима, које се осећају тек на средњи и дужи рок, и пристижу у малим оброцима. То је искуство свих регионалних економских интеграција (РЕИ) у свету.

Досадашњи неекономски и економски ефекти реформи у Србији, и процеса прилагођавања правног, привредног и друштвеног система са важећим у ЕУ, би били следећи: успостављена парламентарна демократија, постепена изградња нових и трансформација постојећих институција, хармонизација законодавства са ЕУ, слободна тржишна привреда (нарушена одређеним бројем нових монопола и олигопола), приватизација која иде према свом крају, висок ниво незапослености који се одржава на око 30%, константан раст приватног сектора и његовог доприноса у стварању GDP и запошљавању радне снаге, одређене измене у привредној структури, константан и растући дефицит трговинског и текућег биланса, отпис дела старих дугова и ново задуживање у иностранству, итд. Очигледно, уз позитивне ефекте, има и негативних последица транзиционих реформи.

У процесу придруживања Србија је у највећој мери укључена у све интеграционе иницијативе и шеме на Балкану, које је углавном иницирала и подржала управо ЕУ: инфраструктурне европске мреже (транспортни коридори, енергетске мреже и сл), мрежу билатералних споразума о слободној трговини у Југоисточној Европи, што је готово у потпуности (изузимајући тзв. осетљиве производе) отворено тржиште ЕУ за извоз. Већи део поменутог има дугорочне позитивне ефекте на привредни развој Србије, а један део даје и добре краткорочне резултате (као што је позитиван салдо у трговини са суседним земљама). У исто време, Србија је изложена појачаној и растућој конкуренцији из суседства и ЕУ. Негде су ефекти те конкуренције прескупи, јер доводе до пропадања и гашења домаће производње. Тај процес се, међутим, не може избећи, и може се само контролисати у одређеној мери. На другој страни, видљиви су позитивни ефекти јаче конкуренције: знатно боља снабдевеност тржишта, измена производне структуре, појава нових домаћих произвођача, укључивање домаћих фирми у производне и снабдевачке мреже великих европских или транснационалних компанија и зачеци индустријских кластера.

Промене које ће процес придруживања ЕУ проузроковати у наредном периоду, до евентуалног пријема у пуноправно чланство, без сумње имају пресудан карактер. Оне ће се свакако десити, са мање или више контроле, и њихов резултат ће бити формирање нове, или знатно измењене, привредне структуре. Од њеног квалитета и конкурентске способности привреде ће зависити будућност Србије. Управо због тога је јако значајно какве и колике резултате ће владе постићи у том процесу, користећи постојећи степен слободе у изградњи привредне структуре која тежи оптималној.

Положај пољопривреде у Европској унији и процес придруживања

ЕУ у својим трговинским односима са трећим земљама посебно штити пољопривреду и тзв. осетљиве секторе: угаљ и челик, производњу саобраћајних средстава, бродоградњу, производњу хране, текстил, и хемијску индустрију (највише производњу синтетичких влакана). Занимљиво је да су све то традиционалне индустрије. У принципу, штите се они сектори који не могу да издрже међународну конкуренцију.

Пољопривреда (у коју се често убраја све што није индустрија) је од самих зачетака садашње ЕУ, уз производњу челика, имала примарни значај. Много је разлога за то, и они важе и данас, уз јак интерес Француске, али и Немачке, да она буде заштићена. Није случајно да је Заједничка пољопривредна политика ЕУ (ЗПП) имала годинама највиши значај, и била предмет бројних спорења у оквиру ЕУ. Буџет ЕУ³ је до 1965. године у највећој мери трошен на администрацију, од када на ЗПП одлази лавовски део. Сада око половине буџета отпада на ЗПП, око трећине на неразвијене регионе, а остатак на друге кориснике. Проширење ЕУ на нових десет чланица од маја 2004. године је додатно искомпликовало питање ЗПП и буџета, јер су нове чланице и сиромашније од старих, а удео пољопривреде у GDP је код њих већи. Питање пољопривреде је такође једно од најзначајнијих и у преговорима који се воде у СТО у оквиру Доха рунде.

У ЕУ су одавно свесни тежине и значаја питања пољопривреде, па се ЗПП дуго, и углавном безуспешно, реформише. Међутим, у последње време ипак преовладава став да ни један сектор није продуктивно бесконачно штитити, па се ранија заштита помало смањује, а мењају се и облици подршке пољопривреди и сеоским подручјима. Уз то, притисак великих светских произвођача у правцу даље либерализације трговине пољопривредним производима је све јачи. Очигледно да ће се ствари кретати у том правцу.

Какво место српска пољопривреда може изборити за себе у једном таквом свету? На први поглед, чини се да нема никакве шансе. Оне ипак постоје, и могу се искористити. Нису толике да пољопривреда постане развојни мотор српске привреде, као што је широко и популарно мишљење у нас. Она то није ни у Холандији ни Данској, па би то тешко постала у Србији. Међутим, један рационалан приступ мора уважити развојне и знатно шире потенцијале пољопривреде. Уосталом, да није тако, не би имала такву улогу у ЕУ и другим деловима света.

---

³ Најновији буџет ЕУ за период 2007-2013, усвојен крајем прошле године, износи 862,3 милијарде евра. Иако се формира од доприноса чланица од око 1% GDP, ради се о врло великим средствима.

Подсећања ради, интеграција са ЕУ подразумева и прихватање заједничких политика ЕУ, усвајање правних тековина ЕУ (*acquis communautaire*), и европских вредности. Процес придруживања подразумева да се највећи део тих захтева испуни током тог периода. Имајући у виду важност пољопривреде у ЕУ и светској трговини, логично је да ће и српска пољопривреда трпети јак утицај током периода придруживања.

Промене у структури пољопривредног сектора

Пољопривреда је током задњих петнаест година делила лошу судбину целе српске привреде. При томе је показала значајно виши степен виталности и стабилности у односу на друге индустријске секторе, углавном због тога што је највећи део земље у власништву приватних лица. Промене које су се током тог периода десиле у српској пољопривреди имају генерално два узрока: први је транзиција, и у оквиру ње приватизација, а други је процес интеграције са ЕУ.

Транзициони процес је, између осталог, довео и до пропадања одређеног броја пољопривредних комбината и сточарских фарми, али и бројних фирми из прерађивачког и прехрамбеног сектора, којима је пољопривреда сировинска база. Услед тога је део пољопривредне производње изгубио своје раније велике и стабилне купце. Дobar део ранијих великих државних и друштвених комбината је приватизован, власнички и производно интегрисан са великим прерађивачким системима, па је дошло до повећања концентрације у пољопривреди и прерађивачкој индустрији. То је нарочито изражено у производњи соје, шећера, сладоледа, јестивог уља, смрзнуте хране, млекарству, и месно-прерађивачкој индустрији. Тако нпр. у производњи и преради соје постоји монопол, шећерне репе олигопол од три велика прерађивача, док групација Salford монополски контролише преко 60% млекарства у Србији.

Уз ове велике групације, у Србији је дошло до развоја малих и средњих произвођача, нарочито у воћарству и повртарству. Приметан је раст броја мањих хладњача за чување воћа, и значајно повећање производње под стакленицима и пластеницима, уз примену модерних метода наводњавања и прихрањивања. Иако у зачетку, развија се производња органске хране, за шта постоје добри услови.

Треба поменути и активности ресорног министарства, иако, по природи ствари, оне не могу дати брзе резултате. Увелико је у току калцификација киселих земљишта, као и измена сетвене структуре у корист индустријског биља и кукуруза (на шта је министарство усмеравало произвођаче), сређују се земљишне књиге и катастар непокретности, започет је попис и нумерација стоке, сузбија се производња ГМО, промовише увођење НАССР система

контроле квалитета итд.

Процес интеграције са ЕУ, у који укључујемо и интеграционе токове на Западном Балкану, је имао двоструке ефекте на српску пољопривреду. Прва група обухвата укупна дејства либерализације трговине у региону. Иако је трговина пољопривредним производима либерализована поступно и спорије од индустријских производа, данас је она готово изједначена са индустријским производима. Процес либерализације регионалне трговине је спроведен у периоду од 2001-2004. године, на иницијативу и под окриљем Пакта стабилности, и уз снажну подршку ЕУ. Тада реализован, и још увек важећи облик под којим је она спроведена је својеврстан интеграциони хибрид, непознат у светској пракси. Створена је мрежа билатералних споразума о слободној трговини између пет земаља Западног Балкана, Бугарске и Румуније (плус Молдавија), сваке са сваком, укупно 31 споразум. Вероватно су иницијатори либерализације проценили да је то у том тренутку било најприхватљивије за земље региона. И тако реализована либерализација је довела до значајног повећања обима трговине у региону. Тренутно је актуелан процес прерастања такве мреже у једну праву, мултилатералну зону слободне трговине у Југоисточној Европи. Логично би било очекивати да она подразумева дијагоналну кумулацију порекла производа, као што је то случај унутар ЕУ. Планирано је да преговори о њеном стварању буду завршени током 2006. године, и да мултилатерални споразум буде потписан на крају године. Уколико Бугарска и Румунија постану пуноправне чланице ЕУ од почетка 2007. године, у зони слободне трговине ће остати шест земаља.

Друга група ефеката је последица либерализације трговине са ЕУ. Она се одвија постепено у оквиру ПСП, уз примену принципа позитивне дискриминације у корист Србије. Према њему, Србија спорије либерализује свој увозни режим од ЕУ. Као резултат тог процеса, тржиште ЕУ је готово потпуно отворено за пласман робе из Србије. Српска пољопривреда има боље резултате у размени са регионом него са ЕУ, што је и логично. Иако ће се у будућности притисак конкуренције појачавати, даља либерализација трговине би требала да доведе до повећања размене и до већег производног повезивања.

Ограничавајући фактори извоза пољопривредних производа

Произвођачи и извозници пољопривредних производа веома добро познају ограничавајуће факторе за пласман на инострана тржишта. Они би се могли поделити на три групе: прво, унутрашње; друго, захтеве интерног тржишта ЕУ; и треће, међународну конкурентност српске привреде. Интерни ограничавајући фактори обухватају ранија и садашња системска решења, којима пољопривреди никада није дат адекватан значај. Раније су системску

подршку имала углавном државна и друштвена газдинства, претежно у производном делу а мање у извозном. Извоз су обављале спољнотрговинске фирме. Приватни сектор у пољопривреди је у највећој мери био препуштен сам себи, и упућен делимично на кооперацију са друштвеним и државним комбинатима. Кредитна подршка производњи и извозу, адекватне и благовремене извозне стимулације су функционисале само делимично. Ови ограничавајући фактори су били ублажени државном подршком ширег значаја, што је важно позитивно наслеђе, и односи се на: стручне школе и факултете, научне институте, мелиорационе радове, комасације, изградњу мрежа пољопривредних апотека и специфичних лабораторија за фито-санитарну контролу, итд.

Транзиција у целини, а посебно приватизација, није донела битна побољшања у положају пољопривреде. Део обрадивих површина који су купиле приватне фирме, нарочито у Војводини, и део производње индустријског биља који је везан за велике приватне прерађиваче је консолидован, те се производња и извоз обављају у оквиру великих приватних система. Други део, такође успешних произвођача али неуспешних извозника, је у највећој мери неорганизован, без подршке, па су му и резултати слаби. Типични примери некада врло успешних извозних група су малинари и калемари. До скора су упорно тражили од државе да решава њихове проблеме, али је изгледа већ свима постало јасно да се држава бави државним а не пословним питањима. Њихови проблеми би у доброј мери могли бити превазиђени самоорганизовањем и заједничким финансирањем опреме и одређених служби, као што су: велике хладњаче, транспортна средства, извозни и промотивни центри итд.

Други ограничавајући фактор за успешан извоз пољопривредних производа у ЕУ су веома строги захтеви и стандарди који владају на интерном тржишту ЕУ. Они су посебно строги када је у питању храна и сировине за прехранбену индустрију. Важност овог фактора је у чињеници да је ЕУ наш најважнији спољнотрговински партнер, и циљ интеграционог процеса. У Србији се могу регистровати тек почетни напори и резултати на том плану, и то код мањег броја извозника. На тај начин, постојеће могућности за извоз на тржиште ЕУ не значе много, јер немамо довољно квалитетних производа какви се тамо траже. У будућности ће директни прерађивачи, који испуњавају ISO и HACCP стандарде, у већој мери утицати на хармонизацију норми и стандарда производње у српској пољопривреди са европском.

Проблем степена међународне конкурентности српске привреде је старијег датума, предмет је бројних анализа и препорука⁴, али су резултати њеног унапређења недовољни. Укратко, српска привреда је неконкурентна, упркос дугогодишњој заштити коју је уживала. Либерализацијом спољне трговине из 2000. и 2001. године, степен царинске заштите се приближио суседним земљама, а негде је и нижи. Просечна непондерисана царинска стопа у Србији је у 2004. години износила 7,4% (за пољопривредне производе 14,1%, а за непољопривредне 5,8%). Услед повећања броја тарифних линија са 8563 на 10268 у новом Закону о царинској тарифи, повећан је и број ставки са вишим царинским стопама, па је и просечна номинална царинска стопа повећана на 8,7%. Међутим, реално царинско оптерећење је остало приближно ранијем, па тако просечна номинална царинска стопа за пољопривредне производе износи 17,1%, а за непољопривредне (индустријске) 6,2%. Оправдана су и мишљења према којима је досадашња либерализација спољне трговине била нагла и виша него што је потребно, јер нас током преговора у процесу приступања СТО неминовно чека даље снижавање царинских стопа.

Међународна конкурентност српске привреде ће бити побољшавана упоредо са растом продуктивности на националном нивоу. Да би се то остварило, потребно је повољно пословно окружење, у коме ће фирме унапређивати своје пословање и продуктивност. На тај начин се ствара здрава и оштра конкуренција, са критичним бројем конкурентних и лидерских фирми, које су способне да своју продуктивност даље унапређују, и да освајају производње у новим технолошким областима. Пут до међународно конкурентне и перспективне привреде је дуг, и не може се брзо прећи.

Закључци: извозне перспективе пољопривреде Србије

Директан удео пољопривреде у GDP Србије, обрачунат у сталним ценама 2002. године, износио је по годинама следеће проценте: 1999 – 16%, 2000 – 13,3%, 2001 – 15%, 2002 – 13,9%, 2003 – 12,6%, и 2004 – 13,8%.⁵ Пошто је пољопривреда сировинска база и основа за развој сточарства и бројних прерађивачких индустрија, њен индиректан удео је далеко већи. Због вишегодишњег пропадања индустрије, чији се капацитети споро обнављају, ови проценти не одсликавају стварне потенцијале српске привреде. У

⁴ Проблемом међународне конкурентности српске привреде се нарочито и дуго бави проф. др Млађен Ковачевић.

⁵ Извор података: Републички завод за статистику (2005) - "Бруто домаћи производ Републике Србије 1999-2004. (у сталним ценама 2002. године)", Радни документ, год. 61, бр. 50, Новембар 2005, Београд, 20.

будућности се може очекивати значајан раст удела сектора услуга у стварању GDP, што је светски тренд, али и индустрије.

Имајући у виду горње проценте, можемо оценити да је садашњи извоз и увоз пољопривреде недовољног обима. Од укупног извоза у 2003. години од 2.756 мил USD, на пољопривреду, лов и шумарство је отпадало 104 мил USD, што је 3,77%. У 2004. години су релевантни износи били следећи: 3.523 мил USD укрупно, а пољопривреда, лов и шумарство 128 мил USD, одн. 3,63%. На другој страни, од укупног увоза у 2003. и 2004. години у износима од 7.477 мил USD и 10.753 мил USD, на пољопривреду, лов и шумарство је отпадало 200 мил USD и 261 мил USD у истим годинама, одн. 2,67% и 2,43%.⁶

Извозне перспективе српске пољопривреде су у директној вези са положајем који ће она имати у појачаној конкуренцији на домаћем тржишту. Највећи утицај на њен будући положај ће имати процес интеграције у региону и са ЕУ, јер су они највећи привредни партнери Србије. Значајан за њену будућност биће и даљи развој прерађивачке индустрије, са којом је директно повезана. У мањој мери, обзиром на степен еластичности, раст животног стандарда и потрошње може позитивно утицати на стабилност пољопривреде. Имајући у виду константно усаглашавање технологије, стандарда и квалитета производње у пољопривреди и повезаним прерађивачким индустријама са европским, можемо очекивати да ће се српска пољопривреда поступно приближавати европском нивоу (који није и светски врх). Под притиском растуће спољне конкуренције, продуктивност у пољопривредној производњи неминовно мора бити повећана. На то ће сигурно утицати и улазак инвеститора из иностранства на српско тржиште, што се већ дешава.

И без неке стручне анализе, јасно је да је понуда пољопривредних производа већа од домаће тражње. Уз даљи раст производње, та диспропорција ће се повећавати. Неминовно се јавља вишак понуде пољопривредних производа, или вишак понуде прерађивача, уколико они апсорбују њен највећи део. Оријентација на извоз је природна, и само је питање оптималног и дугорочног избора циљних тржишта. Држава у томе више нема пресудну улогу, него сами привредници. У дефинисању стабилнијег структурног и географског распореда српског извоза пољопривреде и прерађивача важну улогу ће одиграти велике домаће и стране компаније. Оне имају инструменте и средства да направе прави избор.

---

⁶ Подаци НБС и РЗС за исте године се унеколико разликују због различите методологије и обухвата. Они су ипак довољно илустративни да покажу релације и директан удео пољопривреде у спољној трговини. Извор података: Републички завод за статистику (2005) - *Статистички годишњак Србије 2005*, Београд, 306-307.

Други потенцијално важан актер би могле и требале бити асоцијације малих и средњих произвођача и извозника, чији зачеци се појављују. На крају, као трећи извозни субјект се могу појавити успешни самостални произвођачи специфичних производа. Неорганизовани и мали произвођачи не могу имати неке шансе у извозу.

Када је о географској алокацији српског извоза реч, треба имати у виду да је извоз пољопривредних производа значајно оптерећен транспортним и укупним трошковима трговине (одржавање, расхлађивање, смрзавање, на пример), што битно утиче на конкурентност понуде. Због тога, логична оријентација је на ближа тржишта. Изузетак могу бити житарице, због великих количина и бродског транспорта.

Процес придруживања ЕУ и либерализација регионалне трговине неминовно воде подизању квалитета пољопривредних производа. То је услов без кога нема извоза на тржиште ЕУ. Уз то, то је услов и за успешан извоз на друга тржишта. Извоз пољопривреде у ЕУ ће расти, али би његовом квалитету (и већем девизном приливу) доста допринело груписање на најатрактивније производне групе као што су нпр: малина, шумски плодови и печурке, и нарочито производња органске хране, за шта су већ утврђене одређене области.

Велике могућности за експанзију извоза пољопривреде, а нарочито њених прерађивача, Србија има у на тржиштима Русије, Украјине и Белорусије. То је био главни разлог за прилив неких од страних инвестиција у прерађивачку индустрију, јер СЦГ (једина) има потписан споразум о слободној трговини са Русијом. Та тржишта су постала много захтевнија него пре, јер су присутни велики светски произвођачи, и траже се робе одговарајућег квалитета. За успех на тако великим тржиштима као што је руско, уз квалитет, неопходна је стабилност количина и испорука, јер се често ради о вишегодишњим уговорима.

Извоз пољопривреде се може значајно увећати њеним јачим интегрисањем (власничким, технолошким, производним, комерцијалним) са прерађивачком индустријом. Тиме се постиже виши степен финализације извозних производа, и већи девизни прилив. Такав тренд је присутан у Србији. Може се оценити да процес европске интеграције излаже српску пољопривреду све јачој конкуренцији, али да су позитивни утицаји далеко значајнији за њену продуктивност и извозне перспективе.

Литература:

1. Baldwin, Richard (2005) - "The Real Budget Battle: Un crise peut en cacher une autre", CEPS Policy Brief 75/June 2005, Brussels: CEPS
2. Волк, Тинца С. (2004) - *Утицај аграрне политике на развој пољопривреде Словеније у периоду транзиције и укључења у Европску унију*, понатис докторске дисертације, Љубљана-Београд: Друштво аграрних економиста Србије и Друштво аграрних економистов Словеније, авг. 2004.
3. Вукадиновић, Радован Д. (2005) - "Државна помоћ у праву ЕУ", *Право и привреда* 47(5-8), 799-815.
4. Gollin, Douglas, Stephen Parente, and Richard Rogerson (2002) - "The Role of Agriculture in Development", *American Economic Review* 92(2): 160-164.
5. Јовановић, Мирослав Н. (2004) - *Европска економска интеграција*, Београд: Економски факултет
6. Ковачевић, Млађен (2004) - "Дугорочне тенденције, стање и ограничења раста конкурентности привреде и извоза Србије", *Економски анали*, тематски број - септ. 2004: 35-79.
7. Милановић, М. и Дабовић, Д. (2002): "Либерализација трговине у југоисточној Европи као фаза интегрисања у Европску Унију – споразуми о слободној трговини са посебним освртом на пољопривреду", тематски бој часописа Економист (3/2002), Београд.
8. Николић, Марија, и Марија Максин-Мићић (2003) - "Ограничења руралног развоја у условима транзиције", *Економски анали* 159: 159-171.
9. Петровић, Перо, и Мирослав Антевски (2005) - "Економски ефекти процеса придруживања Европској унији", *Економске теме*, 1-2/2005, тематски број: Процеси интеграције у Европи, књига 1, 109-116.
10. Републички завод за статистику (2005) - *Статистички годишњак Србије 2005*, Београд
11. Републички завод за статистику (2005) - "Бруто домаћи производ Републике Србије 1999-2004. (у сталним ценама 2002. године)", Радни документ, год. 61, бр. 50, Новембар 2005, Београд
12. Hübner, Danuta (2004) - "Impact of the Membership in the European Union on Economic Growth in Poland", TIGER Workin Paper 51, Warsaw: Transformation, Integration and Globalization Economic Research (TIGER)
13. Carrington, Anca (2003) - "A Divided Europe? Regional Convergence and Neighbourhood Spillover Effects", *Kyklos* 56(3): 381-394.

UDC: 631.1.027(497.11):EU

**THE ECONOMIC EFFECTS OF ASSOCIATION PROCESS TO
THE EUROPEAN UNION ON EXPORT PERSPECTIVES
OF SERBIAN AGRICULTURE**

Pero Petrović¹, PhD, Miroslav Antevski¹, M.Sc., Milan R. Milanović², Ph.D.

¹ Institute of International Politics and Economics, Belgrade

² Megatrend-Faculty of Management -Valjevo

Abstract

The process of Serbian integration to the World trading system and the European Union has a huge influence to current and future changes in economic structure. Effects of that process should become stronger as Serbia bring closer to membership of European Union. The agriculture (including all sectors without industry) and linked sectors will sustain very strongly the effects of association process because of high protection level of agriculture in the European Union and in many other countries. With Serbian accession to the European Union, its agriculture will share appropriate protection with other member states, lower than actual one, but it will be a subject of more stronger competition in the internal market of the European Union.

The accession period of time should and can be used for achieving an european productivity level in agriculture, which is lower than in USA and other countries, building of optimal structure in agricultural production and cattle-breeding, organic food production, integral development of rural areas, and for strong link up together all related sectors. A joint ventures in agriculture should be the way to export expansion to third markets.

Keywords: association, European Union, productivity, competitiveness